

ΠΕΡΙ ΤΟ ΕΤΥΜΟΝ ΤΗΣ ΛΕΞΕΩΣ

κίνδυνος

Τὸ μεθ' Ὁμηρον καὶ Ἡσίοδον οὐσ. **κίνδυνος**, τὸ ὁποῖον παλαιότερον ἐθεωρεῖτο λόγῳ τοῦ συμπλέγματος **-νδ-** ὡς ξένον (Προελληνικὸν ἢ Ἀσιατικόν) δάνειον¹ εἶτε παρήγετο ἐξ ἑνὸς καθ' ὑπόθεσιν συνθέτου τύπου ***κύν-δυ-νος** ὑπὸ τὴν ἔννοιαν «**ρῖψις κύβων**» (ἦτοι: **κύων** = ὁ χεῖριστος βόλος τῶν κύβων, ἀτυχῆς ρῖψις· πρβλ. Ἀρχ. Ἰνδ. **dyūtā-** = κυβεία)², ἐξ οὗ δῆθεν κατ' ἀνομοίωσιν προέκυψεν ἢ ἐν θέματι λέξις, εἶτε πάλιν συνήπτετο πρὸς τὸ παρ' Ἡσυχ. «**κίνδαξ· ἐὶ κίνητος**» (πρβλ. Λατ. **sollicitus** = διακεκινημένος, διατεταραγμένος)³ ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ὀνομαστικὴν [*]**κίνδυν** ὀ (γεν. **κίνδυνος**, δοτ. **κίνδυνι**)⁴, — κρίνεται σήμερον ὡς ἀμφισβητουμένης καὶ ἀβεβαίας ἐτυμολογίας⁵· διότι ἐξ ἀντικειμένου τὸ οὐσ. **κίνδαξ** φαίνεται μεταγενέστερον τῆς σκοπουμένης λέξεως καὶ ἀποτελεῖ πιθανώτατα μετασχηματισμὸν τοῦ **κίνδαλος**⁶ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπειδὴ κατ' οὐδένα τρόπον ἐρμηνεύεται τὸ τέρμα **-δυνος**⁷.

Οὕτω αἰ ὡς ἄνω ἐτυμολογικαὶ ἀπόπειραι ἀφήνουν ὅλως ἔκθετον τὴν φθογγολογικὴν καὶ σημασιολογικὴν τῆς λέξεως ἐρμηνείαν, καθίσταται δὲ προφανές ὅτι οὐδὲν ἀπολύτως θετικὸν συμπέρασμα προκύπτει· κατὰ συνέπειαν ἐπιβάλλεται ἢ ἀναζήτησις ἄλλου τινὸς πειστικοῦ καὶ ἀσφαλοῦς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἐτύμου, ἐν ᾧ μέτρος εἶναι ἐφικτὴ τοιαύτη συμβατικὴ ἀλλ' αὐτοδύναμος βεβαιότης.

Πρὸς τοῦτο, ἀποκλειομένης ἐξάπαντος τῆς ἐκδοχῆς περὶ ξένου δανείου καὶ ἐκκινουῦντες ἐξ ἀκραδάντου πεποιθήσεως ὅτι ἡ λέξις εἶναι σύνθετος, ἐὰν τὸ **α'** συνθετικὸν μέρος εἶναι ρηματικόν, ἦτοι τὸ ρῆμα **κινέω κινῶ** (= κάμνω τί νὰ κινήθῃ, μετακινῶ, μεταβάλλω, πιέζω, ἐξωθῶ, παρακινῶ, προτρέπω, διεγείρω, προξενῶ,

1) Βλ. A. Debrunner: Griechische Wortbildungslehre, Heidelberg 1917· M. Ebert: Reallexikon der Vorgeschichte, Berlin 1924—1932, καὶ P. Kretschmer ἐν KZ (= Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, begr. von A. Kuhn, Berlin — Gütersloh — Göttingen) 55 (1928), σ. 90 κέξ· ἀλλ' ἐν τούτοις πρβλ. τὰ παρ' Ὁμήρ. **ἀνδάνω**, **ἔνδινα**, **ινδάλλομαι**, **σμερνδόν** καὶ πλείστα ἄλλα.

2) Κατὰ Sittig ἐν KZ 52 (1924), σ. 207 κέξ. Βλ. καὶ E. Schwyzer: Griech. Grammatik, München 1939, I, 335, ὡς καὶ J. B. Hofmann: Etymologisches Wörterbuch des Griechischen, München 1949, καὶ ἐπηξημένην μεταγλώττισιν ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Α. Δ. Παπανικολάου (ἐν Ἀθήναις 1974).

3) Βλ. W. Prellwitz: Etymologisches Wörterbuch der griech. Sprache, Göttingen 1905², καὶ É. Boisacq: Dictionnaire étymologique de la langue grecque, Heidelberg — Paris (1907—) 1916 (4η ἀνατύπ. Heidelberg 1950).

4) Βλ. Χοιροβ. ἐν Gram. Gr. 4. 1, 270, ἔκδ. Lentz, [περὶ τῶν εἰς υν ληγόντων], ἐνθα: «κίνδυν κίνδυνος· οὕτως δὲ ἔφη Σαπφῶ τὸν κίνδυνον· ὁ γοῦν Ἀλκαῖος τὴν δοτικὴν ἔφη τῷ κίνδυνι.», καὶ E. M. 514, 42.

5) Βλ. HJ. Frisk: Griechisches etymologisches Wörterbuch, τ. I—III, Heidelberg (1954—) 1960—1972, I, 854, ἐνθα: «Ohne überzeugende Etymologie.», καὶ P. Chantraine: Dictionnaire étymologique de la langue grecque, Histoire de mots, Paris I (A—Δ) 1968, II (E—K) 1970, III (Λ—Π) 1974.

6) Βλ. ἐν «Πλάτωνος» 26 (1974), σ. 68.

7) Βλ. I. Δ. Σταμακτάκου: Λεξικὸν Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης, (ἐν Ἀθήναις 1949).

προκαλῶ), τότε ὡς β' συνθετικὸν — δεδομένων μάλιστα τῶν ὡς ἄνω σημασιῶν τοῦ ρήματος ἐν σχέσει πρὸς τὰς γνωστὰς ἐννοίας τοῦ οὐσ. **κίνδυνος** — ὑπολανθάνει ἀσφαλῶς ὀνοματικὸν τι θέμα· ἐπειδὴ δὲ πρὸς τὴν μορφήν τοῦ τέρματος -δυνος καὶ ἐν ἀπαραιτήτῳ συσχετισμῶ πρὸς τὸ σύνθετον **κίνδυνος** δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσαρμολοῦν ἄλλα ἀνάλογα οὐσιαστικά (ὁ, ἡ, τὸ *-δυν(ος)· πρβλ. **δύη, δύναμις, δύνασις**), εἰμὴ μόνον τὸ Αἰολ. **ἐδύνη**⁸ (ὀρθότ. **ἐδύνα**, ἴσως καὶ **ἔδυνα**, κατὰ τὴν Αἰολ. διάλεκτον = **ὀδύνη**, πόνος σώματος, ἄλγος, ἄλγος ψυχῆς, θλιψίς, λύπη· πρβλ. Αἰολ. **ἔδοντες** = ὀδόντες, Ὀμηρ. **ὀδῶν** = ὀδούς)⁹, — καθίσταται ἀναγκαῖος ὁ σχηματισμὸς ***κιν-ἐδύν-ος** (πρβλ. **τιμῆ Ἐχέ τιμ-ος, νίκη φερέ-νικ-ος, ἐγγύη ἐχ-ἐγγυ-ος φερ-ἐγγυ-ος, ἑορτὴ φιλ-ἑορτ-ος**)¹⁰, ἐξ οὗ διὰ τῆς γεν. τοῦ ***κινεδύνου κινδύνου** καὶ δοτ. τῶ ***κινεδύνω κινδύνω** δύναται νὰ προκύψῃ κατὰ συγκοπὴν ὁ τύπος ***κινδύνος κίνδυνος**.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω φαίνεται ὅτι τὸ οὕτω πιθανώτατα σχηματισθὲν σύνθετον ἦτο ἀρχῆθεν ἐπιθετον, συναφθὲν δὲ πρὸς ἀναλόγου σημασίας οὐσιαστικά (ὡς λ. χ. **θάνατος, ὄλεθρος, πόλεμος, φόνος, φθόρος, φόβος, φθόνος, πόνος, ἀγών** κ.λ.π.) ἐγένετο καὶ τοῦτο βραδύτερον κατὰ μετάστασιν οὐσιαστικόν· ἦτοι: **κίνδυνος** ὁ (= ***ὁ κινῶν** — διεγείρων, προκαλῶν — **ὀδύνην**) πόλεμος, ἐπικίνδυνος πράξεις, τολμηρὰ ἐπιχειρήσεις, τόλμημα).

Κατὰ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης ἀντιστρατεύεται ἐνδεχομένως ἡ διαπιστουμένη εἰς τὸ **κινδύνος** ἔκτασις τοῦ ὡς β' συνθετικοῦ προτεινομένου οὐσ. **ἐδύνα**· ἀλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ αἰτιολογηθῇ ἀρκούντως καὶ ἡ δυσχέρεια αὕτη, — καίτοι δὲν κρίνεται οὐσιώδης, καθ' ὅσον ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν γραμματείαν πολλάκις ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ρίζῃ διαφορεῖται ἡ προσωδία τῶν διχρόνων (πρβλ. **κῦδος τὸ** = ***«διόγκωσις, ἐξωγκωμένη φήμη»**, **δόξα**· ἀλλὰ καὶ **κύδος ὁ** = ***«διόγκωσις, ἔπαρσις»**, ὕβρις, ὄνειδος· Λατ. **acer** = ὀξύς· καὶ **acer** οὐ. = ἡ σφένδαμος, κ.π.ἄ.), κατὰ μείζονα δὲ λόγον διαταράσσεται αὕτη ὁσάκις νέα λέξις ἀνακύπτῃ διὰ συνθέσεως ἀλλοιουμένων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον τῶν συνθετικῶν μερῶν· ἀλλ' ἐν προκειμένῳ τὸ πρᾶγμα χρῆζει ποιᾶς τινος διευκρινήσεως, διότι καὶ ἐν τῇ περιπτώσει τὸ υ τοῦ ἐπιδόξου β' συνθετικοῦ **ἐδύνα** ἦτο πράγματι μακρόν, θὰ ἔδει κανονικῶς νὰ βραχυνοθῇ εἰς τὸ σύνθετον **κίνδυνος** κατὰ τὸν νόμον τῆς τρισυλλαβίας· ὅμως τοιοῦτόν τι δὲν συμβαίνει, καὶ τὸ πρόβλημα ἄγει εἰς τὴν ἀκόλουθον σκέψιν: ὁ μεμαρτυρημένος δηλονότι τύπος **κινδύν ὁ** (γεν. **κινδύνος**, δοτ. **κινδῦνι**) ἐπιτρέπει ἀναμφιβόλως τὴν ὑπόθεσιν περὶ ὑπάρξεως παραλλήλου ὀνομαστικῆς ***κίνδυν-ς** ***κινδῦς** (πρβλ. **μάκῆρος μάκαρς μάκῆρ**¹¹, ***μέλιῆνος** ***μέλαν-ς** **μέλῆς**, **ἰκτίνος** καὶ ***ἰκτίν-ς** **ἰκτίς** ἀλλὰ καὶ **ἰκτίν ὁ**, ***μόσσυνος** — δοτ. πληθ. **μοσσύνους** ἐν Ξενοφ. Ἀναβ. 5. 4, 26 — καὶ **μόσσῦν ὁ**, ὄρκυνος

8) Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ γραμμ. Γρηγ. Κορινθ. (ἐκδ. Schaefer, Leipzig 1841, σ. 597): «τὸ ο εἰς ε τρέπουσιν ἐπαγομένου τοῦ δ' τοὺς γὰρ ὀδόντας ἔδοντας λέγουσι, καὶ τὰς ὀδύνας ἐδύνας».

9) Ἡ λέξις **ἐδύνα** καὶ παρ' Ὀμήρ. **ὀδύνη** εἶναι ἀναμφιλέκτως παράγωγος τοῦ ρ. **ἔδω** (= ἐσθίω, φθείρω, καταστρέφω)· πρβλ. «**καμάτω τε καὶ ἄλγεσι θυμὸν ἔδοντες**» Ὀμήρ. ι 75, καὶ «**dissipat Euhius | euras edaces**» Ὀρατ. Carm. 2. 11, 18· βλ. συναφῶς καὶ ἐν «Πλάτωνος» 26 (1974) σ. 70.

10) Πρβλ. τὸ προσφύεστατα ἐν E. M. 514. 37 λεγόμενον, ἀλλ' οὐδὲ μνείας ἀξιούμενον ὑπὸ τῶν συγχρόνων ἐρευνητῶν: «**Κίνδυνος**: **Κινόδυνός τις ὢν, παρὰ τὸ κινεῖν εἰς ὀδύνην ἢ εἰς δέος**».

11) Πρβλ. «οὐδὲ **μάκῆρ** οὐδεὶς πέλεται βροτός, ἀλλὰ **πάνηροι | πάντες**, ὅσους θνητοὺς **ἥλιος** καθορᾷ» Σόλ. 15 (14).

καὶ ὄρκυς ὁ (= εἶδος μεγάλου θύννου, ἰχθύος) ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὸ κύρ. ὄν. **Φόρκυς** καὶ **Φόρκυν ὁ** (= ἀρχαῖος θαλάσσιος θεὸς υἱὸς τοῦ Πόντου καὶ τῆς Γῆς)· ἐπειδὴ δὲ ἡ τοιαύτη καθ' ὑπόθεσιν ὀνομαστικὴ *κίνδυν-ς, ἐξ οὗ πιθανώτατα ἀφ' ἐνὸς *κίνδῦς καὶ ἐκ παραλλήλου κίνδῦν ὁ, θὰ ἦτο προδήλως δυνατὸν νὰ προέλθῃ ἐξ ἀρχικοῦ τύπου *κινέδῦνος *κίνδῦνος (καθ' ὅτι ὄντος ἀπλουστέρου, καὶ ἄρα ἀρχαιότερου καὶ πρωτογενοῦς) κατὰ συγκοπὴν καὶ ἐν συνεχείᾳ κατ' ἀποκοπὴν τοῦ τελικοῦ ς, ἢ ἀναπληρωματικὴ ἐπὶ τοῦ ὕ ἔκτασις (πρβλ. *ἔ-πλῦν-σα ἔπλῦνα) φαίνεται ὅτι ἴσχυσεν ἀναλογικῶς πρὸς τὸν μετασχηματισθέντα τύπον (κίνδῦν ὁ) καὶ ἐπὶ τοῦ πρωτοτύπου *κίνδῦνος κίνδῦνος· πρβλ. Μυκην. me-re-u ro, *μέλευρον (τοῦ *μελεύρου *μλεύρου ἀλεύρου) ἄλευ ρεν· μάλευρον, καὶ **Ἔ** της ἕταρος θηλ. *ἔταρja *ἔταιρᾶ ἔταιρή· ἕταιρος ἔταιρος.

Οὕτω οἱ ἀρχαιότεροι μεμαρτυρημένοι τύποι· κίνδῦν ὁ, γεν. κίνδῦνος¹², δοτ. κίνδῦνι¹³, οὐδεμίαν ἔχουν σχέσιν πρὸς τὸ κίνδαξ, ἀλλ' ἀποτελοῦν ὄντως μετασχηματισμὸν τοῦ *κίνδῦνος κίνδῦνος· καὶ οἱ μετασχηματισμοὶ τῶν λέξεων συνθέτου ἀναμφισβητήτως πάγιον γλωσσικὸν καθεστὼς ἐρμηνευόμενον ἄλλωστε καὶ διὰ τοῦ νόμου τῆς ἡσσονος προσπαθείας, ἐνέχοντος εὐρύτατον περιεχόμενον ἀπὸ τῆς Φωνητικῆς (συγκοπῆ-μετάπτωσις) καὶ τῆς Μορφολογίας (ἀπλολογία) μέχρι τῆς Συντάξεως (βραχυλογία).

Περὶ τοῦ ἀσφαλοῦς τῆς ἐκτεθείσης ἔτυμολογίας συνηγοροῦν ἀναντιλέκτως καὶ τὰ κάτωθι δεδομένα :

1) Τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀρχαιότερα μαρτυρία τοῦ οὐσιαστικοῦ παραδίδεται διὰ τοῦ Αἰολικοῦ μέλους (Ἄλκαῖος, Σαπφώ), καὶ τοῦτο βεβαίως φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι ὅλως τυχαῖον καὶ ἀμοιρον εἰδικῆς σημασίας· διότι ἡ διὰ τοῦ Αἰολ. ἐδύνα σύνθεσις τοῦ (*κιν-ἐδῦν-ος *κίνδῦνος κίνδῦν) κίνδῦνος καθίσταται εὐχερεστέρα φθογγολογικῶς ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀπὸ τοῦ Ὀμήρ. ὀδύνη· πρβλ. ἀν-ὠδῦν-ος, ἐπ-ὠδῦν-ος, περι-ὠδῦν-ος, ὠδῖς, τὰ ὁποῖα ἐσχηματίσθησαν προδήλως κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ *νη-ὀδῦν-ος κίνδῦνος καὶ ἀνώδῦνος (ὡς : κατὰ τὰ *νη-ὀδῦν-ος νώνυμος ἀνώδῦμος : περιώνυμος, κλπ.).

2) Ἡ παρὰ Σοφ. μαρτυρία τῆς χρήσεως κινῶ ὀδύνην ἐν Τραχιν. 975 : «σίγα, τέκνον, μὴ κινήσης / ἀγρίαν ὀδύνην πατρός ὠμόφρονος· / ζῆ γὰρ προπετής. ἀλλ' ἴσχε δακῶν στόμα σόν». Πρβλ. τὰς ἀναλόγους ἐκφράσεις : κινῶ κακά (Σοφ. Οἶδ. Τύρ. 636), κινῶ πόλεμον (Πλάτ. Πολιτ. 566 e), κινῶ πολέμους (Θουκ. 6. 34, 3), ὡς καὶ τὸ παρ' Ὀμήρ. ἐν Λ 271—2 : «*Εἰλείθυιαι, / Ἥρης θυγατέρες, πικρὰς ὠδῖνας ἔχουσαι, / ὡς ὀξεῖ' ὀδῦναι δῦνον μένος Ἀτρεΐδαο*».

3) Ἡ ὑπαρξίς παρὰ Πινδ. τοῦ σχεδὸν ἰσοδυνάμου συνθέτου φερέπονος (= ὁ φέρων — προξενῶν, ἐπιφέρων — κόπους ἢ στενοχωρίας) ἐν Πυθ. 2, 54· πρβλ. φερεσσίπονος (ἐν Ἐπιγρ.).

4) Τὸ κατὰ μετάστασιν οὐσ. πανικός (θόρυβος, τάραχος, φόβος) (= ὁ ἐκ τοῦ Πανὸς ἐπὶ τῶν ποιμνίων προκαλούμενος τάραχος, ἀβάσιμος φόβος· Πολύβ., Διόδ., Ἰώσ., Πλούτ.)¹⁴.

Οὕτω ἐπαρκῶς ἴσως τεκμηριοῦται φθογγικῶς τε καὶ σημασιολογικῶς ἡ περὶ τῆς σκοπούμενης λέξεως ἔτυμολογία· διότι, ἐὰν εἶναι ὀρθὴ ἢ ἀποφίς ὅτι «καθ' ἐκά-

12) Παρὰ Σαπφ. 184 (ἐκδ. Edmonds).

13) Παρ' Ἀλκ. 109 (ἐκδ. Edmonds).

14) Βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη : Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς, Ἀθήνα 1951, (2η ἐκδ.) Θεσσαλονικὴ 1967.